

Drs. J.J.J. Kloprogge

No. 2.49

**FRIESE BOERINNEN
OVER BEROEPSVERANDERING**

L 26
2.49 B

Mei 1973

**Landbouw-Economisch Instituut
Afdeling Streekonderzoek**

362703

Inhoud

	Blz.
WOORD VOORAF	5
INLEIDING	7
HOOFDSTUK I	EEN KORTE SCHETS VAN DE FRIESE BOERIN
	10
	§ 1. Leeftijd, opleiding en afkomst
	10
	§ 2. Boerin en boerenbedrijf
	11
	§ 3. Vrije tijd en vrijetijdsbesteding
	13
HOOFDSTUK II	DE HOUDING VAN DE BOERIN TEGEN- OVER BEROEPSVERANDERING VAN HAAR MAN
	16
	§ 1. De invloed van "persoonlijke" factoren
	16
	§ 2. De invloed van bedrijfsfactoren
	18
	§ 3. Man en vrouw over beroepsver- andering
	20
HOOFDSTUK III	DENKBEELDEN OMTRENT BEROEPS- VERANDERING
	23
	§ 1. Redenen waarom men vóór dan wel tegen beroepsverandering is
	23
	§ 2. Geschikte en ongeschikte beroepen
	25
SAMENVATTING	28
SLOTOPMERKINGEN	32
BIJLAGEN	1. Kaart van het onderzoekgebied
	34
	2. De acceptatieratio t.a.v. beroeps- verandering
	35
	3. Geraadpleegde literatuur
	37

Woord vooraf

De afdeling Streekonderzoek houdt zich de laatste paar jaren intensief bezig met het verschijnsel van de beroepsverandering van zelfstandige landbouwers. Daar zijn verschillende redenen voor aan te wijzen.

Uit kwantitatieve onderzoeken blijkt dat beroepsverandering als oorzaak van de vermindering van het aantal landbouwbedrijven in betekenis is toegenomen. Toch is de relatieve betekenis van de beroepsverandering nog vrij gering gebleven, ondanks de dikwijls zeer lage arbeidsinkomens in de landbouw en de geringe mogelijkheden op vele bedrijven tot verbetering en uitbreiding.

De indruk bestaat dat in het algemeen de agrarische zelfstandigen die van beroep veranderen of verandering overwegen, dat meer doen vanwege de onhoudbaarheid van hun eigen situatie - financieel, maar dikwijls ook om gezondheidsredenen - dan vanwege de aantrekkingskracht van mogelijkheden die buiten de landbouw voor hen openstaan. Een vraag is bij voorbeeld of die mogelijkheden wel voldoende aansluiten bij de wensen van de betrokken boeren, maar ook of ze wel bekend zijn met de wegen waarlangs ze zich kunnen oriënteren.

Niet alleen uit het oogpunt van voorlichting en sociale begeleiding is vergroting van kennis op het gebied van de beroepsverandering van agrarische zelfstandigen van groot belang, ook het beleid ten aanzien van de verruiming van die buiten de landbouw - waarbij de verwachte vermindering van de agrarische beroepsbevolking een niet te verwaarlozen rol speelt - is ermee gebaat.

Redenen genoeg voor de Stichting voor de Bedrijfsontwikkeling in de Landbouw in de Provincie Friesland om het LEI te verzoeken een onderzoek in te stellen naar beroepsverandering van zelfstandige landbouwers in deze provincie.

Om praktische redenen is het onderzoek beperkt tot de melkveehouders in de Weidestrecken en De Wouden; ook de boerinnen zijn in het onderzoek betrokken.

Een woord van dank aan allen die aan dit onderzoek hebben meegewerkt, in het bijzonder aan de boeren en boerinnen die met grote openhartigheid onze vragen hebben beantwoord, is hier zeker op zijn plaats.

Het onderzoek is opgezet door ir. K.M. Dekker, drs. J.J.J. Kloprogge en drs. C.J.M. Spierings van de afdeling Streekonderzoek.

De resultaten verschijnen in een drietal rapporten met als onderwerp:

- de meer algemene kenmerken en meningen van de boeren ten aanzien van bedrijf, beroep en beroepsverandering;
- de boeren die zich positief tegen beroepsverandering opstellen;
- de meningen van de boerin.

De analyse en verslaggeving van dit rapport dat ingaat op de mening van de boerin over beroepsverandering, zijn verzorgd door drs. J.J.J. Kloprogge.

De Directeur,

(A. Meris)

Den Haag, maart 1973

Inleiding

Aan de boerin is in Nederland van de kant van het sociaal-wetenschappelijk onderzoek nooit systematisch aandacht besteed. Weliswaar ontbreekt het niet aan opmerkingen, waarin erop wordt gewezen hoe belangrijk ze is voor de gang van zaken op het bedrijf en in het gezin, maar speciaal onderzoek naar haar situatie is slechts incidenteel verricht 1). Niettemin krijgt men uit de weinige onderzoeken sterk de indruk dat zij ook een belangrijke stem heeft in beslissingen die op de boerderij worden genomen, niet alleen in de gezinssfeer, maar eveneens in de bedrijfssfeer.

Dat dit zo is, lijkt overigens ook wel voor de hand te liggen als men de positie waarin de boerin verkeert, beziet. Deze positie wordt in belangrijke mate bepaald door het feit dat gezin en bedrijf zich onder één dak bevinden. Alleen al door deze omstandigheid is zij veel nauwer bij het werk van haar man betrokken dan de meeste andere Nederlandse huisvrouwen. Tevens is zij hierdoor in staat actief deel te nemen aan de werkzaamheden op het bedrijf, waardoor deze betrokkenheid nog veel groter wordt. Kan men op deze punten nog geen afwijkingen constateren tussen de situatie van de boerin en die van bij voorbeeld de echtgenotes van middenstanders, andere aspecten veroorzaken hier wel verschillen. Men kan bij voorbeeld denken aan de specifieke aard van de werkzaamheden op het boerenbedrijf, de vaak relatief geïsoleerde ligging van de meeste boerderijen, en het in diverse streken ook tegenwoordig nog werkzame traditionele cultuurpatroon, dat de rol van de boerin nog in zekere mate definieert, en de bijzonder actieve plattelandsvrouwenorganisaties waarvan zij veelal lid is. Deze combinatie van factoren wettigt de uitspraak dat de positie die de boerin inneemt uniek is in de Nederlandse samenleving.

Deze positie zal over het algemeen met zich meebrengen dat zij zich nauw bij het bedrijf betrokken voelt en dat er, zeker wanneer zij op het bedrijf meewerkt, bij belangrijke bedrijfsbeslissingen rekening met haar mening moet worden gehouden, waardoor zij in aanzienlijke mate invloed kan uitoefenen.

Wanneer men onderzoek verricht naar de achtergronden van beroepsverandering door agrarische bedrijfshoofden, kan men niet aan de boerin voorbijgaan. Juist bij het nemen van een zo fundamentele beslissing, ofwel het boerenbedrijf voort te zetten ofwel van beroep te veranderen, zal zij een woordje mee willen en kunnen spreken.

1) Het bekendste voorbeeld voor Nederland is wel "De Drentse boerin", van D. Storck-van der Kuyl, Assen, 1952.

Voor België kan men een recente publikatie noemen, nl.: Everaet, H., De landbouwersvrouw in heden en verleden, Brussel, 1972.

In een oriënterend LEI-onderzoek naar de achtergronden van beroepsverandering door zelfstandige agrariërs in Zuid-Holland werd reeds enige aandacht besteed aan de opvattingen van hun echtgenotes 1). Verder werd door de CBTB informatie verzameld over de ervaringen van ex-boerinnen en aspirant-boerinnen met betrekking tot de beroeps- overgang, met het doel om op basis hiervan conclusies te kunnen trekken die tot een meer op het gezin gerichte voorlichting over beroeps- verandering kunnen leiden 2). Uit beide onderzoeken bleek wel dat de meeste boerinnen een uitgesproken mening hebben over een eventuele beroepsverandering van haar man en onderkennen dat een dergelijke stap ook voor haarzelf belangrijke consequenties heeft. In dit (speciaal aan de boerin gewijd) rapport zal worden getracht een beeld te geven van de houding van de Friese boerin tegenover beroepsverandering en de factoren die deze houding bepalen.

Het onderzoek naar de opvattingen van de Friese boerin over beroeps- verandering maakt deel uit van een breder onderzoekproject, waarvan het doel was meer inzicht te krijgen in de factoren die de beroepsver- andering door zelfstandige agrariërs in Friesland stimuleren of afrem- men. Omdat op basis van eerdere onderzoeken de indruk bestond dat de boerin vaak een zeer belangrijke rol als stimulerende of remmende fac- tor speelt, werd eveneens getracht een beeld te krijgen van haar houding ten aanzien van beroepsverandering, terwijl tevens de achtergronden, waaruit deze houding zou kunnen vóórkomen, werden gepeild. Daartoe is bij de enquêtes aan de echtgenote van het bedrijfshoofd een aparte vra- genlijst uitgereikt, die zij, terwijl haar man mondeling geïnterviewd werd, invulde. Geënquêteerd werden alleen melkveehouders en hun echt- genotes. Tuinbouwbedrijven en typische veredelingsbedrijven werden buiten beschouwing gelaten. De bereidheid tot medewerking was erg groot; niettemin moesten de enquêteurs in een aantal gevallen hulp ver- lenen bij het invullen van de vragenlijst.

De enquête had plaats in de periode van 13 april tot 14 juni 1971 in twee gebieden in Friesland, nl. de Weidestrecken en De Wouden. De noor- delijke landbouwgebieden Het Bildt en de Weide- en Bouwstreek werden niet in het onderzoek betrokken omdat het bedrijfstype daar ten dele nogal sterk afwijkt van dat in de rest van Friesland.

De gemeenten waar de enquêtes werden gehouden, waren Achtkars- pelen, Heerenveen, Lemsterland, Idaarderadeel, Hennaarderadeel en Workum.

1) Zie hiervoor: Spierings, C.J.M., Boeren en boerinnen over beroeps- verandering, Den Haag, 1972.

Kloprogge, J.J.J., De echtgenotes van afgevoelde boeren in Zuid- Holland, LEI-mededelingen en overdrukken 74, Den Haag, 1972.

2) Verboon, M, Interviews met ex-boerinnen en aspirant ex-boerinnen over hun ervaringen bij beroepsverandering, in: Bedrijfsontwikkeling, nr. 5, mei, 1972.

De hier gepresenteerde gegevens hebben betrekking op 282 boerinnen, waarvan de man jonger is dan 60 jaar.

In het eerste hoofdstuk zal een aantal gegevens van de geënquêteerde boerinnen worden vermeld. In hoofdstuk 2 wordt aandacht besteed aan de houding tegenover beroepsverandering en de factoren die hierop van invloed zijn.

In hoofdstuk 3 zullen de boerinnen die geen bezwaren hebben tegen een eventuele beroepsverandering van haar man, apart worden gezien, evenals degenen die hier wel bezwaren tegen hebben.

Ten slotte volgt er een samenvatting en een slotbeschouwing.

HOOFDSTUK I

Een korte schets van de friese boerin

In dit hoofdstuk zal worden getracht in het kort enkele aspecten van het leven van de Friese boerin te belichten. Verschillende van deze aspecten zullen later mede van invloed blijken te zijn op haar houding tegenover beroepsverandering. Allereerst komen in § 1 enkele persoonlijke achtergrondgegevens ter sprake. In § 2 wordt nader ingegaan op de relatie tussen boerin en boerenbedrijf. In § 3 wordt aandacht besteed aan de vrijetijdsbesteding van de Friese boerin.

§ 1. Leeftijd, opleiding en afkomst

Van de geënquêteerde boerinnen was 45% jonger dan 40 jaar, 34% tussen de 40 en 50 jaar, en 21% 50 jaar of ouder. Twee derde van hen had na de lagere school nog de een of andere vorm van voortgezet onderwijs gevolgd. In 16% van de gevallen betrof dit huishoudelijke cursussen. Verder had 34% de huishoudschool doorlopen, en 15% andere vormen van dagonderwijs, waarbij een mulo- of m.m.s. opleiding, gevolgd door hoger beroepsonderwijs, vrij vaak bleek voor te komen.

Dat de boerinnen op de grotere bedrijven meer onderwijs hebben genoten dan op de kleine is te zien in tabel 1.

Tabel 1. Verdeling van het aantal boerinnen naar onderwijs per oppervlakteklasse (in %)

	Percentage boerinnen				totaal
	< 15 ha	15-20 ha	20-30 ha	≥ 30	
Geen voortgezet onderwijs	56	22	33	20	34
Huishoudcursussen	18	22	14	16	16
Huishoudschool	23	43	35	38	34
Ander dagonderwijs	3	13	18	26	16
Aantal boerinnen	(62)	(45)	(114)	(61)	(282)

Op de bedrijven kleiner dan 15 ha heeft 56% alleen de lagere school gevolgd, tegen slechts 20% op de bedrijven van 30 ha of groter. Daarentegen heeft op deze laatste bedrijven 26% ander dagonderwijs gevolgd, op de eerste slechts 3%.

De meeste boerinnen (80%) zijn uit een agrarisch milieu afkomstig. Van bijna twee derde was de vader zelfstandig landbouwer of veehouder. Volgens opgave van hun dochter had 29% van deze zelfstandige landbouwers of veehouders bedrijven kleiner dan 15 ha, 42% bedrijven tussen 15 en 30 ha, en 29% bedrijven van 30 ha of groter.

Hoewel 20% van de vrouwen uit een niet-agrarisch milieu afkomstig was, had toch bijna de helft van alle geënquêteerde vrouwen voor haar huwelijk buiten de landbouw gewerkt, o.m. als burgerdienstmeisje, winkelmeisje, kinderverzorgster, verpleegster, onderwijzeres en lerares.

§ 2. Boerin en boerenbedrijf

Op de vraag "werkt u mee op het bedrijf?", antwoordde 72% van de geënquêteerde boerinnen bevestigend. Naarmate men jonger is, werken er meer vrouwen mee op het bedrijf. Van de groep, jonger dan 40 jaar, werkt 83% mee, van de 40-50 jarigen 69%, en van degenen die 50 jaar of ouder zijn 53%. De oppervlakte van het bedrijf is eveneens van belang voor het al dan niet meewerken (zie tabel 2).

Tabel 2. Verdeling van het aantal boerinnen naar al dan niet meewerken op het bedrijf per bedrijfsoppervlakteklasse (in %)

	Percentage boerinnen				totaal
	< 15 ha	15-20 ha	20-30 ha	≥ 30 ha	
Wel meewerken	63	82	77	64	72
Niet meewerken	37	18	23	36	28
Aantal boerinnen	(62)	(45)	(114)	(61)	(282)

Met name op de middelgrote bedrijven blijken veel boerinnen mee te werken. Zowel op de bedrijven < 15 ha als op die van ≥ 30 ha is het percentage meewerkende vrouwen relatief laag. Gezien het feit dat 72% van de boerinnen al op het eigen bedrijf werkt, is het niet verwonderlijk dat werken buiten het bedrijf nauwelijks voorkomt. Slechts bij 2% van de boerinnen was dit het geval.

Welke werkzaamheden men verricht en hoeveel tijd men daaraan besteedt, blijkt nogal te verschillen. Om in de talrijk voorkomende combinaties van werkzaamheden enige structuur te brengen, werden de meewerkende boerinnen verdeeld in vier categorieën.

Allereerst werd een groep onderscheiden die niet meewerkt bij het melken of hooien, maar wel bij andere activiteiten, zoals het voeren van jongvee of melkvee, of het schoonmaken van melkgerei. Van deze groep maakt 25% van de meewerkende vrouwen deel uit. De tweede groep is bovendien actief bij het hooien, echter niet bij het melken (19%). De derde groep werkt mee bij het melken, echter niet bij het hooien (27%). De vierde groep houdt zich zowel bezig met melken als met hooien (29%).

Men kan in deze verdeling ook een toenemende zwaarte van de werkzaamheden onderkennen.

Gezien de verschillen in de aard van de verrichte werkzaamheden, kan men verwachten dat ook het aantal uren, dat de boerin gemiddeld per week meewerkt, nogal verschilt. Zo zegt 43% van degenen, die de desbetreffende vraag beantwoorden, 14 uur of minder per week op het bedrijf te werken, 45% 15 tot 36 uur, en 12% 36 uur of meer. Dat er een zekere samenhang bestaat tussen de aard van de werkzaamheden en de daaraan bestede tijd blijkt uit tabel 3.

Tabel 3. Verdeling van het aantal boerinnen naar werktijd per categorie werkzaamheden (in %)

	Percentage boerinnen				to- taal
	niet melken, niet hooien	hooien, niet melken	melken, niet hooien	melken en hooien	
≤ 14 uur per week	82	54	26	19	43
15 t/m 35 uur " "	16	46	70	48	45
> 35 uur " "	2	-	4	33	12
Aantal boerinnen	(49)	(37)	(53)	(57)	(196)

Welke werkzaamheden men verricht en hoeveel tijd men daaraan besteedt, varieert naargelang de leeftijd en de bedrijfsoppervlakte.

De meewerkende boerinnen van 50 jaar of ouder beperken zich iets vaker dan de jongeren tot de lichtere werkzaamheden. Van hen werkt 46% mee bij het melken, al dan niet gecombineerd met hooien; voor de 40-50 jarigen is dit het geval bij 57% en bij de jongste groep zelfs bij 60%.

Op de bedrijven kleiner dan 20 ha is het percentage boerinnen dat meewerkt bij het melken relatief laag, nl. 41% op de bedrijven kleiner dan 15 ha en 49% op de bedrijven van 15-20 ha. Dit percentage loopt op tot 59 op de bedrijven van 20-30 ha en tot 75 op de bedrijven ≥ 30 ha. Vooral in de hoogste bedrijfsgroottesklasse zijn dus veel van de meewerkende boerinnen ingeschakeld bij de zwaardere werkzaamheden. De jongere boerinnen en de boerinnen op de grotere bedrijven werken ook relatief veel uren per week op het bedrijf. Op de bedrijven beneden de 15 ha werkt 54% van de boerinnen minder dan 14 uur per week op het bedrijf, op de grotere bedrijven rond de 40%. Relatief veel van de boerinnen van 50 jaar of ouder, zijn eveneens minder dan 14 uur per week op het bedrijf werkzaam, nl. 60%. Voor de 40-50 jarigen is dit 48%, en voor degenen die jonger zijn dan 40 jaar 36%.

§ 3. Vrije tijd en vrijetijdsbesteding

Het feit dat men op het bedrijf meewerkt kan een flinke aanslag op de beschikbare hoeveelheid vrije tijd betekenen. Naargelang men meer uren per week op het bedrijf meewerkt, zeggen er meer boerinnen over onvoldoende vrije tijd te beschikken. De invloed van het al dan niet meewerken op het bedrijf en van het aantal uren dat men meewerkt, op de mening over de hoeveelheid vrije tijd, blijkt duidelijk in tabel 4.

Tabel 4. Mening over de vrije tijd in verband met al dan niet meewerken op het bedrijf en met het aantal uren dat men meewerkt

	Percentage boerinnen						
	Meewerken op het bedrijf			Aantal uren dat men op het bedrijf meewerkt			
	ja	neen	totaal	< 14	14 t/m 35	> 35	totaal
Voldoende	53	72	58	62	49	27	53
Onvoldoende	47	28	42	38	51	77	47
Aantal boerinn. (203)	(79)	(282)	(85)	(89)	(22)	(196)	

De boerinnen die van mening zijn dat ze over onvoldoende vrije tijd beschikken, noemen veelal het meewerken op het bedrijf ook zelf als reden hiervoor. Van de 118 gevallen dat men zegt over onvoldoende vrije tijd te beschikken, wordt in 41 gevallen het meewerken als enige reden voor het gebrek aan vrije tijd genoemd, terwijl het meewerken samen met "de drukte met de kinderen", bij 42 boerinnen het tekort aan vrije tijd verklaart. Door 28 vrouwen wordt de "drukte met de kinderen" als enige reden genoemd. Naar andere redenen verwijst men slechts sporadisch.

Wanneer men door het meewerken op het bedrijf te weinig vrije tijd overhoudt, leidt dat in een aantal gevallen tot de wens de werkzaamheden op het bedrijf te beëindigen. Bijna een derde van de meewerkende boerinnen zou liever alleen in het huishouden werken, terwijl het een even groot deel niet uitmaakt al dan niet op het bedrijf mee te werken. Een voorkeur voor het meewerken boven het alleen in de huishouding bezig zijn, heeft 38%. Hoezeer de mening over de vrije tijd hierbij van invloed is, blijkt wel uit het feit dat slechts 17% van degenen, die vinden dat ze over voldoende vrije tijd beschikken, liever alleen in het huishouden zou willen werken, tegen 47% van degenen die van oordeel zijn, dat ze te weinig vrije tijd hebben.

Hoe besteedt men nu de vrije tijd? Allereerst blijkt het handwerken een zeer belangrijke plaats in te nemen.

Driekwart van de boerinnen houdt zich hier wel mee bezig. Verder vaak voorkomende vormen van vrijetijdsbesteding zijn het t.v. kijken (69%), het krant lezen (67%), en het lezen van vrouwenbladen (51%).

Belangrijk blijken ook het afleggen van visites (41%), het luisteren naar de radio (35%), verenigingswerk (29%) en het winkelen in de stad. Door 15% wordt sport/gymnastiek genoemd, terwijl 12% toneel- of concertbezoek, het bijwonen van zang- of muziekkuitvoeringen, of werk voor de kerk noemt. Ten slotte zegt 9% een cursus te volgen en noemt 8% nog andere activiteiten.

De helft van de boerinnen is lid van een plattelandsvrouwenorganisatie. Van hen is 60% aangesloten bij de Bond van Plattelandsvrouwen in Friesland, 30% bij de Christelijke Bond van Plattelandsvrouwen, en 10% bij de Katholieke Plattelandsvrouwen Organisatie. Of men van een dergelijke organisatie lid is en van welke, blijkt niet onafhankelijk van de bedrijfsgrootte te zijn (tabel 5).

Tabel 5. Verdeling van het aantal boerinnen naar lidmaatschap plattelandsvrouwenorganisatie per bedrijfsoppervlakteklasse (%)

	Percentage boerinnen				totaal
	< 15 ha	15-20 ha	20-30 ha	≤ 30 ha	
Geen lid	73	55	45	28	49
Bond van plattelandsvrouwen	8	18	35	56	31
Christelijke Bond van Plattelandsvrouwen	18	18	15	11	15
Katholieke Plattelandsvrouwen Organisatie	2	9	5	5	5
Aantal boerinnen	(62)	(45)	(114)	(61)	(282)

Op de kleinste bedrijven is men meestal niet aangesloten bij een plattelandsvrouwenorganisatie. Het percentage leden neemt toe in de hogere oppervlakteklassen. Het percentage boerinnen dat lid is van de Christelijke p.v.o. daalt enigszins naargelang de bedrijven groter zijn. Daarentegen stijgt het percentage dat is aangesloten bij de Friese p.v.o. naargelang de bedrijfsoppervlakte groter is. Op de bedrijven groter dan 30 ha is zelfs meer dan de helft van de boerinnen lid van deze organisatie.

Van de vrouwen die bij een bond zijn aangesloten, oefent 14% een bestuursfunctie uit. Het percentage boerinnen dat een bestuursfunctie in de een of andere vereniging of organisatie uitoefent, is trouwens opvallend hoog. Niet minder dan 19% van de geënquêteerden zegt zitting te hebben in een bestuur, waaronder, behalve besturen van plattelandsvrouwenorganisaties, school- of kerkbesturen en besturen van sport- of ontspanningsverenigingen voorkomen. Dit lijkt erop te wijzen dat het ook aan contacten buiten de agrarische sfeer niet ontbreekt.

Deze indruk wordt verder bevestigd als men in ogenschouw neemt dat 43% van de vrouwen veel vrienden, kennissen, of familieleden heeft die getrouwd zijn met niet-boeren, 44% enkele, en slechts 12% geen. De

meeste boerinnen voelen zich kennelijk ook wel goed thuis in hun woon-
omgeving. De groep die te kennen geeft wel te willen verhuizen (12%)
blijft toch 't liefst in de huidige omgeving wonen en de animo om in een
stad te wonen is zeer gering (1%).

HOOFDSTUK II

De houding van de boerin tegenover beroepsverandering van haar man

Het centrale thema van dit hoofdstuk is de houding van de boerin tegenover beroepsverandering. Met name zal worden gezien welke factoren van invloed zijn op deze houding en in hoeverre de boerin hetzelfde standpunt tegenover beroepsverandering inneemt als haar echtgenoot. Er worden twee complexen van factoren onderscheiden, die de houding van de boerin kunnen bepalen: allereerst factoren die betrekking hebben op de boerin persoonlijk, vervolgens factoren die verband houden met het bedrijf. Beide zullen aan de orde worden gesteld, respectievelijk in § 1 en § 2. In § 3 wordt de houding van de boerin met die van haar man vergeleken.

§ 1. De invloed van "persoonlijke" factoren

Op de vraag "zou u willen dat uw man een ander hoofdberoep koos?", antwoordde 21% van de boerinnen met "ja", 6% met "maakt niet uit", en 73% met "neen" 1). Welk standpunt men hier inneemt, kan afhangen van diverse factoren. Om de invloed van deze factoren te schatten zal gebruik worden gemaakt van de door Galtung ontwikkelde acceptatieratio 2). Deze loopt van -1 via 0 naar +1.

Naarmate de waarde dichter bij -1 ligt zijn er relatief meer tegenstanders van beroepsverandering, naarmate ze de +1 nadert zijn er relatief meer voorstanders. Bij de waarde 0 is het percentage voorstanders even hoog als het percentage tegenstanders. Gezien de meeste boerinnen hun echtgenoot niet graag van beroep zouden zien veranderen, is de acceptatieratio hier meestal negatief. Voor de totale groep respondenten bedraagt ze -0,55.

Er volgt nu een bespreking van de invloed van een aantal factoren, die betrekking hebben op de boerin persoonlijk, zoals leeftijd, onderwijs, werk voor het huwelijk enz., op haar houding tegenover beroepsverandering. Hierbij zullen ook die factoren worden besproken, die in dit onderzoek geen directe invloed blijken te hebben, maar die wel in zekere mate differentiëren, zodat het goed mogelijk is dat zij in een andere constellatie toch van belang zijn. Zij zouden dan ook als hypothese voor verder onderzoek kunnen dienen.

-
- 1) Twee boerinnen beantwoordden deze vraag niet. De percentages zijn berekend op het aantal van 280 dat wel een antwoord gaf.
 - 2) Zie ook bijlage 2, waarin een uitleg van de wijze van berekening en een overzicht van de berekende acceptatieratio's is opgenomen.

- Leeftijd -

De leeftijd van de boerin blijkt nauwelijks van invloed te zijn op haar houding tegenover beroepsverandering. De groep boven de 50 jaar is relatief nog het meest negatief. De verschillen tussen de diverse leeftijdscategorieën zijn echter klein:

- ≤ 40 jaar : a.r. = -0,55
- 40 - 50 jaar : a.r. = -0,53
- > 50 jaar : a.r. = -0,62

- Onderwijs -

De boerinnen die meer onderwijs hebben gevolgd dan de huishoudschool en eventuele huishoudcursussen zijn nog het minst voor beroepsverandering van haar man (a.r. = -0,70). Dit komt evenwel niet doordat hier het aantal tegenstanders groter is, maar doordat er meer onverschilligen zijn. Tussen de boerinnen die geen hoger dagonderwijs hebben gevolgd zijn er onderling nauwelijks verschillen. De a.r. ligt hier rond de -0,55.

- Beroep vader -

De vrouwen van niet-agrarische afkomst accepteren beroepsverandering iets meer dan de vrouwen van agrarische afkomst. Hetzelfde geldt voor de groep waarvan de vader in loondienst werkte ten opzichte van die waarvan de vader zelfstandig was. De verschillen zijn klein en niet algemeen te stellen.

- Oppervlakte van het bedrijf van de vader -

De houding van de boerin tegenover beroepsverandering blijkt duidelijk vaker positief te zijn als het bedrijf van haar vader (voor zover deze zelfstandig agrariër was) kleiner was dan 20 ha, dan wanneer het groter was. De a.r.'s zijn respectievelijk -0,39 en -0,71.

- Werk vóór het huwelijk -

Boerinnen die vóór haar huwelijk buiten de landbouw gewerkt hebben zijn iets vaker vóór beroepsverandering. De verschillen zijn klein en mogen niet gegeneraliseerd worden.

- Lidmaatschap plattelandsvrouwenorganisatie -

De geënquêteerde boerinnen, die lid zijn van een van beide confessionele organisaties zijn iets minder geneigd beroepsverandering te accepteren (a.r. = -0,69) dan de niet-leden of de leden van de Bond van Plattelandsvrouwen in Friesland (a.r. resp. -0,49 en -0,56). Vooral bij de confessionele organisaties zijn de aantallen echter te klein om dit verband algemeen te stellen.

- Mening over vrije tijd -

Van degenen die vinden over onvoldoende vrije tijd te beschikken staan er duidelijk meer positief tegenover beroepsverandering van haar man dan van degenen die vinden voldoende vrije tijd te hebben. De a.r.'s bedragen -0,33 en -0,71.

- Contacten met vriendinnen, kennissen of familieleden, gehuwd met niet-boeren -

De verwachting dat de boerinnen die veel contacten hebben met vriendinnen, kennissen of familieleden die gehuwd zijn met niet-boeren, eerder geneigd zijn beroepsverandering van haar man te accepteren, bleek onjuist te zijn. De a.r. is hier -0,48 voor de groep met enkele contacten -0,55 voor de groep zonder contacten, en -0,63 voor de groep met veel contacten. De verschillen zijn niet groot maar de groep met veel contacten staat duidelijk het minst positief tegenover beroepsverandering. Dit kan althans ten dele verklaard worden uit het feit dat er een verband is tussen het hebben van contacten met zowel de oppervlakte van het eigen bedrijf als het niveau van onderwijs. Vrouwen met veel contacten komen relatief vaak van grote bedrijven en hebben in relatief veel gevallen voortgezet dagonderwijs gevolgd. Boerinnen van grote bedrijven en met voortgezet dagonderwijs staan veelal negatief t.a.v. beroepsverandering.

- Mening over de ervaringen van anderen bij beroepsverandering -

Men zou kunnen veronderstellen dat de houding tegenover beroepsverandering mede beïnvloed wordt door haar beoordeling van de ervaringen die andere boeren hebben opgedaan bij het overgaan naar een ander beroep. Naarmate de boerin deze gunstiger beoordeelt, zou zij ook zelf meer bereid kunnen zijn beroepsverandering te accepteren. De onderzoekgegevens steunen deze veronderstelling echter niet. De verschillen tussen degenen die vinden dat andere boeren er goed aan hebben gedaan van beroep te veranderen, die hier geen mening over hebben, of vinden dat anderen er niet goed aan deden, zijn uitermate gering.

§ 2. De invloed van bedrijfsfactoren

De mate waarin de boerin bij de bedrijfsvoering betrokken is en haar beoordeling van het bedrijf en van haar eigen activiteiten met betrekking tot het bedrijf, zullen haar standpunt ten opzichte van de mogelijkheid van beroepsverandering voor een groot deel bepalen. Terwijl de persoonlijke factoren de boerin een zekere basisoriëntatie verschaffen, zal haar relatie tot het bedrijf haar houding meer specifiek en concreet beïnvloeden. De mate van invloed van een aantal van deze bedrijfsfactoren zal nu worden nagegaan.

- Bedrijfsoppervlakte en fiscaal inkomen -

Men kan stellen dat de boerinnen over het algemeen minder voelen voor beroepsverandering, naarmate de bedrijfsoppervlakte groter is en het fiscale inkomen hoger. De a.r. is op de bedrijven kleiner dan 15 ha -0,39, op die van 15-20 ha -0,23, daarentegen op de bedrijven van 20-30 ha -0,64, en op die van 30 ha of groter -0,83. Wanneer het fiscale inkomen (vastgesteld volgens opgave van de boer) over de laatste drie jaar gemiddeld kleiner is dan f 12 500,- per jaar, bedraagt de a.r. -0,35, om vervolgens per inkomensklasse te dalen via -0,52 (f 12 500,- - f 17 500,-), en -0,61 (f 17 500,- - f 22 500,-) tot -0,80 (\geq f 22 500,-).

- Mening over het bedrijfs- en gezinsinkomen -

Zestig procent van de boerinnen, die de betreffende vraag beantwoordden, vond het gezinsinkomen voldoende, 40% vond het onvoldoende. Het bedrijfsinkomen vindt men meestal matig (52%), of slecht (14%), slechts 14% noemt het goed. Het komt zelden voor dat men over een van beide een gunstig oordeel heeft, over het andere een ongunstig. Slechts 8 boerinnen vinden het gezinsinkomen voldoende maar het bedrijfsinkomen slecht, slechts 3 vinden het bedrijfsinkomen goed maar het gezinsinkomen onvoldoende. Naarmate het fiscale inkomen hoger ligt, stijgt ook de tevredenheid met bedrijfs- of gezinsinkomen. Naarmate men hierover meer tevreden is, staat men eerder negatief tegenover beroepsverandering. Zo is de a.r. voor degenen die het bedrijfsinkomen goed vinden -0,82, voor de groep die tevreden is over het gezinsinkomen -0,70. Voor de boerinnen die het bedrijfsinkomen slecht vinden is de a.r. echter -0,44, voor hen die het gezinsinkomen onvoldoende vinden -0,37.

- Het meewerken op het bedrijf -

Of men al dan niet meewerkt op het bedrijf blijkt bijzonder weinig van invloed te zijn op de houding tegenover beroepsverandering. Ook hoeveel uren men eventueel meewerkt is nauwelijks van belang. Wel is er met betrekking tot de aard van de werkzaamheden een lichte tendentie waar te nemen, dat de vrouwen die meehelpen bij het melken, positiever staan tegenover een verandering van beroep dan degenen die dit niet doen. De hier geconstateerde verschillen zijn evenwel niet significant.

- Liever alleen in het huishouden werken -

Veel meer dan het al dan niet meewerken op het bedrijf, het aantal uren dat men meewerkt, of de aard van de werkzaamheden, is de houding van de vrouw tegenover het meewerken van invloed op haar mening over beroepsverandering. Van de boerinnen die liever alleen in het huishouden zouden willen werken (31% van de meewerkenden), zou 45% haar man graag van beroep willen zien veranderen (a.r. = -0,02).

Hiertegenover staat de groep die liever niet alleen in het huishouden zou willen werken, en waarvan slechts 9% vóór beroepsverandering is (a.r. = -0,81). Wanneer men met betrekking tot het werken op het bedrijf

of alleen in de huishouding geen voorkeur heeft, neemt men ook wat betreft de houding tegenover beroepsverandering een middenpositie in, zij het dat deze toch voornamelijk afwijzend is (a.r. = -0,68).

- Wensen t.a.v. huwelijk zoon of dochter -

Ook de psychische binding van de boerin aan het bedrijf is van belang. Wanneer zij haar zoon graag boer zou zien worden, keert zij zich duidelijk eerder tegen beroepsverandering dan wanneer zij geen zoon heeft of hem liever niet als boer zou zien. De a.r.'s zijn respectievelijk -0,84, -0,50 en -0,03. Interessant is dat de boerinnen die zeggen dat het hun niet uitmaakt of hun zoon boer wordt, toch even negatief tegenover beroepsverandering staan als degenen die hun zoon graag boer zouden zien worden (a.r. = -0,82).

Wanneer men de binding aan het bedrijf vaststelt via de wens van de boerin dat haar dochter met een boer zal trouwen, of via haar weerstand tegen het overnemen van het bedrijf door een vreemde, komt het belang van deze binding voor de houding tegenover beroepsverandering eveneens sterk naar voren. Voor de (kleine) groep die haar dochter graag met een boer zou zien trouwen, blijkt de a.r. zelfs de waarde -1 te bereiken.

Over het geheel genomen, lijkt de invloed van de bedrijfsfactoren van meer direct belang voor de houding van de boerin tegenover beroepsverandering dan de invloed van persoonlijke factoren 1). Kennelijk is de wijze waarop de boerin het bedrijf en haar eigen betrokkenheid bij het bedrijf beoordeelt het belangrijkste voor het bepalen van haar houding. Daarbij zullen de persoonlijke factoren, voorzover van belang, vooral als criteria voor deze beoordeling functioneren, echter minder een direct effect vertonen dan de bedrijfsfactoren.

§ 3. Man en vrouw over beroepsverandering

Het besluit of men boer zal blijven dan wel van beroep zal veranderen, kan gemakkelijker worden genomen naarmate de eensgezindheid tussen man en vrouw groter is. Natuurlijk is eveneens de mening van de kinderen belangrijk, en kunnen ook personen buiten het gezin, familieleden, burens of kennissen, de houding dan wel het besluit beïnvloeden. Hun betrokkenheid bij het bedrijf is echter over het algemeen beperkt; zij worden ook minder met de gevolgen van een bepaalde keuze geconfronteerd dan de boer en boerin zelf. Een uitzondering vormt hierbij de situatie, waarin beroepsverandering wordt overwogen, terwijl een (schoon) zoon nog interesse heeft het bedrijf over te nemen.

Hoe denken nu de echtgenoten van de geënquêteerde boerinnen over beroepsverandering? Op basis van de beantwoording van enkele vragen hieromtrent, kan men de geneigdheid van beroep te veranderen relatief

1) Tot ongeveer dezelfde conclusies leidde ook het onderzoek in Zuid-Holland, zie Spierings, C.J.M., o.c., pag. 24-27.

hoog noemen in 8%, middelmatig in 14%, laag in 17%, en afwezig in 61% van de gevallen. De houding van man en vrouw blijken nogal sterk overeen te komen (zie tabel 6).

Tabel 6. Houding van man en vrouw tegenover beroepsverandering (in %)

Wenst de vrouw dat haar echtgenoot van beroep verandert	Bereidheid van de man tot beroepsverandering				
	wordt overwogen	bij geschikt ander werk	bij gelijk of lager inkomen	in geen geval	to-taal
Ja	77	46	16	9	21
Maakt niet uit	5	10	10	4	6
Neen	18	44	74	87	73
Aantal boerinnen	(22)	(39)	(49)	(170)	280
Acceptatieratio	+0,62	+0,02	-0,64	-0,81	-0,55

Zowel uit de percentageverschillen als uit het verloop van de acceptatieratio kan men opmaken dat de houdingen van man tot vrouw tegenover beroepsverandering meestal parallel lopen. Deze eensgezindheid blijkt nog iets groter wanneer men tegen beroepsverandering is dan wanneer men er wel voor voelt. In het eerste geval is 87% van de boerinnen het volledig met haar man eens (a.r. = -0,81), in het tweede geval 77% (a.r. = +0,62).

Als de boerinnen die het niet uitmaakt of haar man van beroep verandert, buiten beschouwing worden gelaten, blijkt dat van de 264 resterende echtparen er:

- 35 (13%) zijn, waarvan beide partners vóór beroepsverandering zijn;
- 185 (70%) zijn, waarvan beide partners tegen beroepsverandering zijn;
- 23 (9%) zijn, waarvan de man tegen is, de vrouw vóór;
- 21 (8%) zijn, waarvan de vrouw tegen is, de man vóór.

Het was via de interview-techniek niet mogelijk uit te maken of de eensgezindheid van de echtparen veroorzaakt werd door de dominerende invloed van een van beide partners. Wel is nagegaan of man en vrouw met elkaar hebben gepraat over de mogelijkheid van beroep te veranderen. Daarbij maakt het natuurlijk verschil uit of men gefinteresseerd is in de mogelijkheden van een ander beroep, dan wel het bedrijf wenst aan te houden (zie tabel 7, blz. 22).

In de volgende tabel is bij de vrouwen de categorie "maakt niet uit" bij de voorstandsters van beroepsverandering gevoegd, terwijl bij de mannen de categorieën met "hoge" of "middelmatige" geneigdheid als voorstanders van beroepsverandering zijn beschouwd, de beide andere als tegenstanders.

Allereerst blijkt dat in die gevallen, waarin man en vrouw beiden wel voelen voor beroepsverandering, ze er in 90% van de gevallen over hebben gepraat. Wanneer beiden tegen zijn, is er slechts door 23% van deze echtparen over gesproken. Daarbij dient wel bedacht te worden dat hoewel de voorstanders hier een duidelijk actieve groep vormen, de "tegenstanders" niet zonder meer actief tegen beroepsverandering hoeven te zijn. De situatie dat beide partners tegen zijn, kan immers zowel het gevolg zijn van het feit dat het bedrijf floreert en er geen interesse is voor andere beroepsmogelijkheden (passief tegen), als van het feit dat men toch wel aanleiding vindt om beroepsverandering te overwegen, maar tot de conclusie komt het bedrijf toch voort te zetten (actief tegen). In dit laatste geval zal men wel eerder over beroepsverandering gepraat hebben dan in het eerste. Het is interessant te constateren, dat de boerin, wanneer zij voor een ander beroep voelt, kennelijk eerder een gesprek hierover begint dan haar echtgenoot, wanneer deze er interesse voor heeft. Dit mag men voorzichtig afleiden uit het feit dat er bij de 21 echtparen, waar de vrouw tegen, de man vóór beroepsverandering was, slechts in 8 gevallen (38%) over beroepsverandering was gepraat, terwijl er bij de 33 echtparen, waar de boerin niet tegen, haar man wel tegen was, in 21 gevallen (64%) over was gesproken.

Men krijgt uit deze gegevens de indruk dat de meningen van man en vrouw over beroepsverandering dikwijls parallel lopen, en dat in die gevallen, waarin men beroepsverandering overweegt, ook overleg plaatsvindt tussen beide partners.

Het is goed mogelijk dat het initiatief tot een dergelijk gesprek eerder door de boerin dan door haar echtgenoot wordt genomen.

Tabel 7. Houding tegenover beroepsverandering en praten over beroepsverandering (in procenten)

Gepraat over beroepsverandering	Vrouw niet tegen beroepsverandering		Vrouw tegen beroepsverandering		
	man vóór	man tegen	man vóór	man tegen	totaal
Ja	90	64	38	23	38
Neen	10	36	62	77	62
Aantal boerinnen	(40)	(33)	(21)	(183)	(277)

HOOFDSTUK III

Denkbeelden omtrent beroepsverandering

In dit hoofdstuk wordt allereerst ingegaan op de redenen waarom de boerinnen vóór of tegen beroepsverandering zijn (§ 1). Vervolgens wordt gezien (§ 2), welke beroepen de voorstandsters van beroepsverandering geschikt of ongeschikt voor haar man achten.

§ 1. Redenen waarom men vóór dan wel tegen beroepsverandering is

- De voorstandsters -

Aan de voorstandsters van beroepsverandering werd een aantal redenen voorgelegd, die mogelijk aan hun houding ten grondslag zouden kunnen liggen. Er werd hen gevraagd telkens aan te geven, of een bepaalde reden in hun geval inderdaad van belang is. Het resultaat hiervan is af te lezen in tabel 8.

Tabel 8. Redenen waarom de boerin zou willen dat de man van beroep verandert

	Aantal boerinnen	Percentage
Hij kan dan meer verdienen	14	24
Hij zal dan niet zo lang hoeven te werken	39	67
Het werk zal niet zo zwaar zijn	30	52
Meer vrije tijd en vakantie	47	81
Er komt meer geld vrij voor het gezin	15	26
Er zit niet zoveel toekomst in het bedrijf	25	43
Er komen waarschijnlijk minder spanningen in het gezin	19	33
Dan dragen we minder financiële risico's	26	45
Dan ontvangt hij regelmatig hetzelfde loon	14	24
Vanwege ziekte of invaliditeit van mijn man	13	22
Dan heb ik meer tijd voor mezelf en mijn gezin	18	31

(Aantal boerinnen is 58)

De het meest genoemde redenen hebben betrekking op de vrijetijds-situatie. Een groot deel van de boerinnen zou willen dat haar man van beroep verandert, omdat men dan over meer vrije tijd en vakantie kan beschikken en de werktijden korter zullen zijn.

Ook de verwachting dat de man in een ander beroep minder zwaar werk zal kunnen verrichten, en dat de boerin meer tijd voor zichzelf en haar gezin zal krijgen, is van belang, hoewel men deze redenen in mindere mate onderschrijft dan de eerstgenoemde. Het lijkt niet waarschijnlijk dat dit op zich doorslaggevende redenen zullen zijn, wanneer een besluit wordt genomen omtrent het eventueel van beroep veranderen. Wel spelen zij in bijzonder veel gezinnen een rol in de overwegingen, die aan een dergelijk besluit voorafgaan. Hoe groot deze rol is, is evenwel onbekend.

Onder de verder genoemde redenen blijken die van financiële aard zeer belangrijk te zijn. Daarbij zijn kennelijk vooral de vaak niet al te rooskleurige vooruitzichten van het bedrijf, en het hiermee samenhangende feit dat men met dit bedrijf nogal grote risico's loopt, een punt van overweging. Men voelt niet in de eerste plaats voor beroepsverandering omdat men groot financieel voordeel denkt te behalen in een ander beroep, maar vermoedelijk eerder, omdat men vreest er bij voortzetting van het bedrijf op achteruit te gaan. Dat de huidige situatie soms al enigermate kritiek is, mag blijken uit het feit dat een derde van de boerinnen het voorkomen van spanningen in het gezin koppelt aan de bedrijfssituatie.

Rond een vijfde van de vrouwen noemt ziekte of invaliditeit van haar man een reden tot beroepsverandering. In deze gevallen is er nauwelijks meer sprake van een open keuze. Men zal nolens volens moeten trachten geschikt ander werk te vinden.

Men kan wel stellen dat er eigenlijk 3 factoren in het motivatiepatroon van de voor beroepsverandering geporteerde boerin naar voren springen.

De perspectieven voor het boerenbedrijf lijken ongunstig. Tegenover een onzekere toekomst in het agrarisch ondernemerschap ziet men in een ander beroep de voordelen van vast werk, vast loon, en weinig risico's.

Vrij algemeen is de verwachting dat er in een ander beroep meer ruimte zal zijn voor vakantie en vrije tijd, en dat het werk voor de man korter en minder zwaar zal zijn.

In een aantal gevallen heeft men weinig keuze, maar is wegens ziekte of invaliditeit gedwongen naar ander werk om te zien.

- De tegenstandsters -

Aan de tegenstandsters werden de volgende redenen voorgelegd, die hun houding zouden kunnen verklaren (tabel 9).

Tabel 9. Redenen waarom de boerin niet zou willen dat de man van beroep verandert

	Aantal boerinnen	Percentage
Hij zal zich in een ander beroep niet zo gauw thuisvoelen	110	54
Er gaat niets boven eigen baas zijn	115	56
Hij is te oud om te veranderen	69	34
Hij is boer in hart en nieren	136	67
Het bedrijf levert een goed inkomen	52	25
Het bedrijf biedt meer zekerheid	14	7
Het is een familiebedrijf	38	19
Het bedrijf is ons eigendom	58	28
Ik zou te weinig werk om handen hebben	24	12
Omdat je in aanzien achteruit gaat	6	3
Om andere redenen	8	4
(Aantal boerinnen is 204)		

De hier het meest genoemde redenen hebben alle betrekking op de bevrediging die men vindt in het boerenberoep en de daaraan verbonden zelfstandigheid. Tevens leeft bij de boerinnen kennelijk de angst, dat het in een ander beroep wel eens zou kunnen tegenvallen. Slechts een minderheid wil dat de man boer blijft, omdat het bedrijf een goed inkomen zou opleveren. De mening dat het bedrijf meer zekerheid zou bieden, is men blijkbaar nauwelijks toegedaan.

In een aantal gevallen blijkt de omstandigheid dat men het bedrijf in eigendom heeft, of dat het een familiebedrijf is, mee te spelen.

Slechts enkele boerinnen zijn tegen beroepsverandering, omdat ze in dat geval te weinig werk om handen zouden hebben; het argument dat men in een ander beroep in aanzien achteruit gaat vindt nog minder weerklank.

§ 2. Geschikte en ongeschikte beroepen

Voor agrarische bedrijfshoofden, die veelal een specifiek op de landbouw gerichte opleiding hebben gehad, kan het vinden van geschikt ander werk nogal problematisch zijn. Ook is hun bekendheid met andere beroepen vrij beperkt. Men heeft in het algemeen een voorkeur voor die beroepen, waar men enigszins mee vertrouwd is; dit zijn overwegend aan de landbouw verwante beroepen 1). Deze voorkeur voor landbouwverwante beroepen kan men zowel bij de boeren als bij hun echtgenotes aantreffen.

1) Spierings, C.J.M., o.c., pag. 29.

Ook de Friese boerinnen werden gepeild naar hun mening over de geschiktheid van bepaalde beroepen voor haar man. De betreffende vragen werden uitsluitend gesteld aan de 74 vrouwen, die zich niet tegen beroepsverandering hadden uitgesproken, en van wie dus kon worden verwacht dat zij hun gedachten weleens over het probleem van een nieuwe beroepskeuze hadden laten gaan. Er werd hun twee keer een lijst voorgelegd van 20 beroepen, waarbij zij eerst de beroepen die zij voor hun man geschikt achtten, konden aankruisen, en vervolgens de beroepen die zij ongeschikt vonden. Deze beroepenlijst omvatte voornamelijk beroepen, waarvan ten tijde van het onderzoek in Friesland vacatures bestonden en welke door ex-agrariërs (eventueel na omscholing) uitgeoefend kunnen worden. Deze beroepen werden ingedeeld in een viertal categorieën, nl.

- technisch/industriëel : bankwerker, elektrisch lasser, fabrieksarbeider, machinaal houtbewerker, ijzerbewerker
- administratief/dienstverlenend: boekhouder, chauffeur, magazijnbediende, vertegenwoordiger, ziekenverzorger
- bouwvak : metselaar, opperman, schilder, stukadoor, timmerman
- landbouwverwante : bedrijfsverzorger, bosarbeider, grondwerker, landarbeider, plantsoenarbeider.

De verschillende categorieën werden als volgt gewaardeerd (tabel 10);

Tabel 10. Beoordeling van beroepen

Aard van het beroep	Aantal kwalificaties	
	als geschikt	als ongeschikt
Technisch/industriëel	5	172
Administratief/dienstverlenend	28	148
Bouwvak	12	118
Landbouwverwant	55	85
Totaal	100	523

Allereerst valt op dat de boerinnen er in veel mindere mate toe konden komen een beroep geschikt dan ongeschikt te noemen. Gemiddeld werden per respondent 7 beroepen ongeschikt genoemd, slechts 1,4 als geschikt.

Bijzonder afwijzend stonden zij tegenover de beroepen in de categorie "technisch-industriëel". Het hierin genoemde beroep fabrieksarbeider werd zelfs door 46 van de 72 boerinnen ongeschikt genoemd, en is daarmee het meest impopulaire van alle voorgelegde beroepen.

De beroepen in de categorie "administratief-dienstverlenend" bleken iets beter aan te slaan.

Het minst werd er bezwaar gemaakt tegen het beroep van chauffeur, het meest tegen dat van ziekenverzorger (39 x). Opvallend is dat 12 boerinnen haar man wel als vertegenwoordiger zouden willen zien.

Van de beroepen in de bouw is "timmerman" nog het meest populair; het wordt door 8 vrouwen geschikt geacht. Alle beroepen in deze categorie worden door 20 tot 30 boerinnen ongeschikt genoemd.

Evenals dat in de andere categorieën het geval is, krijgen ook de landbouwverwante beroepen vaker de kwalificatie "ongeschikt" dan "geschikt". De boerinnen stellen zich hier echter relatief vrij positief op. Hoewel de beroepen van grondwerker en landarbeider slechts in respectievelijk 2 en 7 gevallen geschikt worden geacht, vinden toch telkens 13 vrouwen het beroep van bedrijfsverzorger of bosarbeider, en zelfs 20 vrouwen dat van plantsoenarbeider geschikt voor haar man.

In 31 gevallen werd nog een niet-voorgelegd beroep dat men geschikt voor de man achtte, naar voren gebracht. Enkele keren noemde men hier een zelfstandig beroep.

Dat de boerinnen er moeilijk toe kunnen komen beroepen als geschikt te kwalificeren, heeft verschillende redenen. Het boerenwerk is zeer specifiek werk, en het zal moeilijk voor de boerin zijn te beoordelen, in hoeverre haar man in staat is een ander beroep uit te oefenen. Ook valt het voor haar niet mee een beeld te krijgen van beroepen, waar zij niet vaak mee geconfronteerd wordt. De beroepen die door een aantal boerinnen geschikt worden genoemd zijn meestal ook juist die beroepen waar men althans enige kijk op heeft (b.v. plantsoenarbeider, bedrijfsverzorger, vertegenwoordiger, timmerman). Omdat zij haar man als boer ziet, is het niet gemakkelijk zich hem als ziekenverzorger of magazijnknecht voor te stellen. Gezien verder het beeld dat men van dergelijke beroepen heeft, vaak nogal stereotiep zal zijn, wordt een dergelijk beroep makkelijk als ongeschikt gekwalificeerd.

Deze moeilijkheden bij het tot een gerichte afweging van alternatieve beroepen te komen, treft men ook bij de boer zelf aan. Het gevolg van het feit dat men in een gezin, waar beroepsverandering wordt overwogen, geen duidelijke kijk heeft op de geschiktheid van eventuele alternatieven, zal vaak zijn dat de beroepskeuze min of meer toevallig plaatsvindt, met alle gevolgen vandien. Men kan dan ook wel stellen dat intensieve voorlichting over alternatieve beroepsmogelijkheden, eventueel in combinatie met een geschiktheidstest, zeer gewenst is in die agrarische gezinnen, waar men over beroepsverandering denkt.

Samenvatting

In een aantal agrarische gezinnen doet zich de vraag voor of men het boerenbedrijf zal voortzetten, dan wel andere beroepsmogelijkheden zal overwegen. Het besluit dat hierbij genomen wordt, heeft eerst en vooral consequenties voor de boer zelf, maar ook voor zijn echtgenote. Deze laatste is duidelijk meer betrokken bij de besluitvorming omtrent beroepsverandering dan dat het geval is in andere beroepsgroepen. In vele gevallen werkt zij immers mee op het bedrijf, en is zij al van huis uit vertrouwd met een agrarisch bestaan en het daarmee verbonden cultuurpatroon.

In het kader van een onderzoek naar de achtergronden van de beroepsverandering door agrarische bedrijfshoofden in Friesland leek het dan ook gewenst aandacht te besteden aan het standpunt dat de boerin tegenover beroepsverandering inneemt. Daartoe werden tijdens de enquête aan de echtgenotes van de geënquêteerde boeren vragenlijsten voorgelegd, welke zij meestal zelf invulden. Het onderzoek vond plaats in de eerste helft van 1971, in de Weidestrecken en De Wouden. De gegevens hebben betrekking op 282 boerinnen, waarvan de man jonger is dan 60 jaar.

Enkele algemene gegevens van de geënquêteerde boerinnen

Vijfenvestig procent van de in het onderzoek betrokken boerinnen is jonger dan 40 jaar, 34% tussen de 40 en 50 jaar, en 21% 50 jaar of ouder. Een derde heeft alleen een lagere schoolopleiding gehad; van de overigen heeft een kwart huishoudcursussen, de helft huishoudschool, en een kwart ander dagonderwijs gevolgd. De boerinnen op de relatief grote bedrijven blijken in vrij veel gevallen de huishoudschool of hogere opleidingen te hebben doorlopen. Vier vijfde van de vrouwen is uit een agrarisch milieu afkomstig. Bijna de helft was voor haar huwelijk wel eens buiten de landbouw werkzaam geweest.

Meewerken op het bedrijf en vrije tijd

De meeste boerinnen, nl. 72%, werken mee op de boerderij. Van de jongere boerinnen en de boerinnen op middelgrote (15-30 ha) bedrijven, werken er relatief veel mee. Er is nogal wat verschil in de werkzaamheden, die men verricht. Bij 24% van de vrouwen blijven deze werkzaamheden beperkt tot het voeren van jong- of melkvee, schoonmaken van het melkgerie e.d. Een tweede groep (19%) is bovendien actief bij het hooien, echter niet bij het melken. Verder blijkt dat 27% niet bij het hooien, wel bij het melken meedoet, en 30% zowel bij het hooien als bij het melken meewerkt. Mede in relatie hiermee loopt ook het aantal uren dat men meewerkt, sterk uiteen. Het bedraagt echter voor 88% minder dan 36 uur per week. De oudere boerinnen en de boerinnen op de kleinere bedrijven werken over het algemeen wat minder uren op het bedrijf en beperken

zich tot de minder zware werkzaamheden.

Het meewerken op het bedrijf heeft in een aantal gevallen consequenties voor de hoeveelheid vrije tijd, die men ter beschikking heeft. Van de meewerkende boerinnen zeggen er méér onvoldoende vrije tijd te hebben dan van de niet meewerkende. Ook naargelang men meer uren per week meewerkt zegt men eerder over te weinig vrije tijd te beschikken. Wanneer men over te weinig vrije tijd beschikt doordat men op het bedrijf meewerkt, leidt dat in een aantal gevallen tot de wens de werkzaamheden op het bedrijf te beëindigen. Bijna een derde van de meewerkende boerinnen zou liever alleen in het huishouden willen werken. Daarentegen heeft 38% een voorkeur voor het meewerken boven het alleen in de huishouding bezig zijn.

Hoe besteedt men de vrije tijd?

Driekwart van de vrouwen houdt zich met handwerken bezig. Verdere belangrijke activiteiten zijn het t.v. kijken (69%), krantlezen (67%), lezen van vrouwenbladen (51%). De helft van de boerinnen is lid van een plattelandsvrouwenorganisatie, meestal van de Bond van Plattelandsvrouwen in Friesland. Vooral op de grotere bedrijven kan men leden van deze organisatie aantreffen. Van de boerinnen die bij een bond zijn aangesloten, oefent 14% een bestuursfunctie uit. Van de hele groep geënquêteerden zei 19% zitting te hebben in een bestuur, waarbij school- of kerkbesturen, en besturen van sport- of ontspanningsverenigingen voorkwamen.

De houding tegenover beroepsverandering

Van de geënquêteerde boerinnen zou 21% willen dat haar man van beroep verandert, 73% zou dat niet willen, terwijl het 6% niet uitmaakt. Van hun echtgenoten overweegt 8% (weleens) van beroep te veranderen, terwijl 14% dit (misschien) zou overwegen bij geschikt ander werk. Met behulp van de zgn. acceptatieratio werd nagegaan welke factoren de houding van de boerin beïnvloeden.

Er werd een onderscheid gemaakt tussen factoren die betrekking hebben op de boerin persoonlijk en factoren die verband houden met de relatie van de boerin tot het bedrijf. Vooral van belang bleken van de persoonlijke factoren:

- onderwijs : de vrouwen met hoger dagonderwijs zijn relatief zelden vóór beroepsverandering, relatief vaak neutraal;
- oppervlakte van vaders bedrijf : vrouwen waarvan de vader boer was en een landbouwbedrijf kleiner dan 20 ha had, staan vaker positief tegenover beroepsverandering dan de vrouwen, waarvan de vader een landbouwbedrijf groter dan 20 ha had;

- vrije tijd : van degenen die vinden over onvoldoende vrije tijd te beschikken zijn er meer voor beroepsverandering dan van degenen die voldoende vrije tijd hebben.

Van de bedrijfsfactoren sprongen naar voren:

- bedrijfsoppervlakte en fiscaal inkomen : naarmate het huidige bedrijf kleiner is en naarmate het fiscaal inkomen lager is, zijn er meer boerinnen vóór beroepsverandering;
- mening over het inkomen : de boerinnen die ontevreden zijn over het bedrijfs- of gezinsinkomen zijn eerder vóór beroepsverandering dan degenen die hierover tevreden zijn;
- graagte van meewerken : wanneer men liever alleen in het huishouden zou willen werken (en dus niet meer op het bedrijf) is men eerder gepoorterd vóór beroepsverandering;
- binding aan het bedrijf 1) : van de boerinnen die psychisch sterk aan het bedrijf gebonden zijn, zijn er relatief zeer weinig vóór beroepsverandering.

De houding van de vrouw blijkt in 83% van de gevallen overeen te komen met die van haar echtgenoot. Wanneer beiden veel voor beroepsverandering voelen is er door 90% van de echtparen onderling over gepraat. Wanneer de man vóór en de vrouw tegen is, is er in relatief minder gevallen over gepraat dan wanneer de vrouw vóór is en de man tegen.

Redenen dat men vóór of tegen beroepsverandering is

Vier van de vijf boerinnen die vóór beroepsverandering zijn, noemen als één van de redenen hiervoor in een ander beroep meer vrije tijd en vakantie te verwachten. Ook de verwachting dat de man in een ander beroep kortere werktijden en lichter werk zal hebben, wordt door meer dan de helft van de voorstandsters als reden voor haar houding opgegeven. Verder blijkt de niet al te rooskleurige bedrijfssituatie een belangrijk achtergrondgegeven te zijn en zegt bijna de helft van de vrouwen vóór beroepsverandering te zijn omdat men in een ander beroep minder financiële risico's zal dragen. Bijna een vijfde is vóór de overgang naar een ander beroep omdat de man ziek of invalide is.

1) Deze binding werd vastgesteld door vragen, waarin werd nagegaan hoe de boerin het zou vinden als haar zoon boer zou worden, als haar dochter met een boer zou trouwen, en als een vreemde het bedrijf zou overnemen.

De tegenstandsters van beroepsverandering ontleen de motieven voor hun houding vooral aan de bevrediging, die men vindt in het boerenberoep en de daaraan verbonden zelfstandigheid. Redenen met betrekking tot de door het boerenbedrijf geboden zekerheid of tot een achteruitgang in aanzien bij de overgang naar een ander beroep vinden nauwelijks weerklank.

Geschikte en ongeschikte beroepen

De boerinnen die zich niet tegen beroepsverandering hadden uitgesproken, werd gevraagd om uit 20 voorgelegde beroepen die aan te wijzen, welke zij geschikt of ongeschikt voor haar man achtten. Het betrof hier beroepen die door ex-agrariërs konden worden uitgeoefend en waar in Friesland vraag naar was. Gemiddeld werden er per boerin 7 beroepen als ongeschikt geclassificeerd tegen slechts 1,4 als geschikt. De beroepen van technisch-industriële aard, zoals b.v. fabrieksarbeider, elektrisch lasser, en die van administratief-dienstverlenende aard, zoals b.v. ziekenverzorger of boekhouder, waren het meest impopulair. Daarentegen werden landbouwverwante beroepen, vooral plantsoenarbeider, bedrijfsverzorger en bosarbeider, nogal eens geschikt genoemd, en bleek in de administratief-dienstverlenende sector met name het beroep van vertegenwoordiger in een aantal gevallen genade te kunnen vinden.

Slotopmerkingen

Het denken van de Friese boerin over beroepsverandering heeft in dit rapport centraal gestaan. Het lijkt aannemelijk dat verschillende boerinnen hun man in de komende jaren inderdaad naar een ander beroep zullen zien overgaan. Daarbij kunnen zich, speciaal ook voor de boerin, moeilijkheden voordoen. Deze moeilijkheden zullen voor een groot deel voortkomen uit de overgang van een agrarische naar een niet-agrarische situatie. Naarmate de boerin meer verbonden is geweest met de landbouw zal deze overgang in het algemeen groter voor haar zijn en neemt de kans, dat zij hierbij problemen zal ondervinden toe.

Nu hebben bijna al de geënquêteerde Friese boerinnen een vrij nauwe band met de landbouw. De meesten zijn afkomstig uit een agrarisch milieu en werken ook vandaag de dag mee op het bedrijf. Er blijken niettemin toch verschillende aanknopingspunten buiten de landbouw te zijn. Zo is bijna de helft van de boerinnen vóór haar huwelijk buiten de landbouw werkzaam geweest, behoren t.v. kijken en krant lezen tot de meest voorkomende vormen van vrijetijdsbesteding en bekleeden diverse vrouwen bestuursfuncties in niet-agrarische organisaties.

Het agrarisch bedrijf neemt evenwel al met al een zeer belangrijke plaats in het leven van de Friese boerin in. In een aantal gevallen lijkt deze plaats zelfs zo belangrijk te zijn dat de boerin door de combinatie van werkzaamheden op het bedrijf met haar huishoudelijke taken te zwaar wordt belast. Het gevolg hiervan kan zijn dat zij te weinig vrije tijd overhoudt en bij voorkeur haar activiteiten op het bedrijf zou willen beëindigen; bijna een derde van de op het bedrijf meewerkende boerinnen zou liever alleen in het huishouden willen werken. Juist deze boerinnen, die liever niet meer op het bedrijf zouden willen meewerken en die vinden dat ze te weinig vrije tijd hebben, voelen wel voor beroepsverandering, vooral als de situatie van het bedrijf niet al te rooskleurig is. Men krijgt verder de indruk, dat er juist in deze groep veel vrouwen zijn, die als boerin weinig aanknopingspunten buiten de landbouw hebben.

De groep boerinnen, die vóór beroepsverandering is, blijkt trouwens in haar totaliteit vrij weinig kijk te hebben op andere beroepen, die mogelijk voor haar man geschikt zouden kunnen zijn, behalve voor zover het landbouwverwante beroepen betreft. Het gevolg hiervan kan zijn dat men, wanneer de man metterdaad een ander beroep gaat uitoefenen, weinig voorbereid is op de vaak ingrijpende veranderingen die hiermee gepaard gaan. Opgemerkt dient te worden dat deze veranderingen evenzeer problematisch kunnen zijn voor de boerinnen, die zelf tegen beroepsverandering zijn, maar er toch mee geconfronteerd worden.

Mogelijke gevolgen van beroepsverandering kunnen b.v. zijn:

- de man is in zijn nieuwe beroep overdag van huis
- het bedrijf wordt van de hand gedaan;
- de werkzaamheden van de boerin op het bedrijf komen te vervallen;
- men gaat verhuizen;

- men beschikt in het nieuwe beroep over een vast inkomen, zonder uit-schieters naar boven of naar beneden.

Een onderzoek in Zuid-Holland 1) leerde dat de meeste ex-boerinnen na verloop van tijd wel tevreden zijn in de nieuwe situatie. Ruim een vijfde bleek het hier evenwel te betreuren dat haar man geen boer meer was. Men krijgt sterk de indruk dat daar, waar de aanpassing moeilijk blijft verlopen, de problemen werkelijk van ernstige aard zijn. Het is niet onaannemelijk dat ook een deel van de Friese boerinnen met grote problemen te maken zal krijgen, wanneer de beroepsverandering een feit zal zijn. Zonder twijfel kan een met name op de boerin en het gezin gericht voorlichting, ertoe bijdragen dat de overgang naar een ander beroep wat soepeler verloopt. In het bijzonder aan de "probleemgroep" kan dan aandacht worden besteed. Ook voor de boerinnen die zelf tegen beroepsverandering zijn, bij voorbeeld omdat ze graag op het bedrijf willen meewerken, zou een dergelijke voorlichting de overgang vergemakkelijken. Wanneer zij ook na de overgang een beroep willen uitoefenen, kan voorlichting over faciliteiten als b.v. een studiekostenregeling (waar zij in principe voor in aanmerking komen) haar daarbij een heel eind op de goede weg helpen.

De standsorganisaties in Friesland ontplooiën inderdaad wel activiteiten op dit gebied.

1) Kloprogge, J.J.J., De echtgenotes van afgevlode boeren in Zuid-Holland, LEI, Mededelingen en Overdrukken 74, Den Haag, 1972, pag. 9.

BIJLAGE 2

De acceptatieratio t.a.v. beroepsverandering

Deze acceptatieratio is berekend volgens de formule $\frac{a-b}{a+b}$

waarbij a = het percentage dat v66r beroepsverandering is

b = het percentage dat tegen beroepsverandering is

c = het percentage dat neutraal staat tegenover beroepsverandering

De ratio kan variëren van -1 (hele groep tegen), via 0 (helft voor/tegen), tot +1 (hele groep v66r).

De acceptatie van de totale steekproef bedroeg -0,55.

Voor de verschillende klassen van de onafhankelijke variabelen beliep de a.r.:

Leeftijd	< 40 jr./-0,55; 40-49 jr./-0,53; \geq 50 jr./-0,62.
Beroep vader	agrarisch/-0,57; niet-agrarisch/-0,45; zelfstandig/-0,57; in loondienst/-0,46.
Woongemeente	Achtkarspelen/-0,69; Heerenveen Z./-0,56; Heerenveen V./-0,22; Lemsterland/-0,65; Idaarderadeel/-0,58; Hennaarderadeel/-0,80; Workum/-0,37.
Onderwijs	geen voortgezet onderwijs/-0,51; huishoudelijke cursussen/-0,56; huishoudschool/-0,55; ander dag- onderwijs/-0,70.
Werk voor huwelijk	agrarisch/-0,58; niet agrarisch/-0,52;
Lidmaatschap p.v.o.	geen lid/-0,49; Bond van Plattelandsvrouwen in Friesland/-0,056; Christelijke Bond van Plattelands- vrouwen/-0,69; Katholieke Plattelandsvrouwen Organisatie/-0,69.
Oppervlakte van vaders bedrijf	\leq 20 ha/-0,39; > 20 ha/-0,71.
Oppervlakte bedrijf	< 15 ha/-0,39; 15-20 ha/-0,23; 20-30 ha/-0,64; \geq 30 ha/-0,83.
Fiscaal inkomen	< f 12 500,-/-0,35; f 12 500,- - f 17 500,-/-0,52; f 17 500,- - f 22 500,-/-0,61; \geq f 22 500,-/-0,80.
Mening over het bedrijfs- inkomen	goed/-0,82; matig/-0,39; slecht/-0,44.
Mening over het gezins- inkomen	voldoende/-0,70; onvoldoende/-0,37.
Zoon graag boer zien worden	geen zoon/-0,50; ja/-0,84; maakt niet uit/-0,82; neen/-0,03.
Graag zien dat dochter met boer trouwt	geen dochter/-0,76; ja/-1; maakt niet uit/-0,73; neen/-0,25.

Jammer als 'n vreemde
het bedrijf overneemt

ja/-0,72; maakt niet uit/-0,52; neen/-0,23.

Meewerken op het bedrijf

ja/-0,55; neen/-0,61.

Aard van de werkzaamheden

niet melken-niet hooien/-0,49; hooien-niet
melken/-0,35; melken-niet hooien/-0,66;
melken-hooien/-0,59.

Aantal uren dat boerin mee-
werkt

< 8/-0,56; 8-14/-0,60; 15-21/-0,39; 22-28/-0,50;
29-35/-0,57; 36-49/-0,84; > 50/-0,12.

Liever alleen in het huis-
houden werken

ja/-0,02; maakt niet uit/-0,68; neen/-0,81.

Mening over de vrije tijd

is voldoende/-0,71; is niet voldoende/-0,33.

Vindt dat anderen er goed
aan hebben gedaan van beroep
te veranderen

ja/-0,54; kan niet zeggen/-0,57; neen/-0,60.

Met man gepraat over beroeps-
verandering

ja/-0,04; neen/-0,84.

Bereid eventueel te verhuizen

ja/-0,29; maakt niet uit/-0,48; neen/-0,63.

Contacten met niet/boerinnen

veel/-0,63; een paar/-0,48; geen/-0,55.

Man over beroepsverandering

wordt overwogen/+0,62; zou het overwegen bij ge-
schikt ander werk/+0,02; zou het overwegen als in-
komen gelijk blijft of daalt/-0,64; in geen geval/-0,81.

